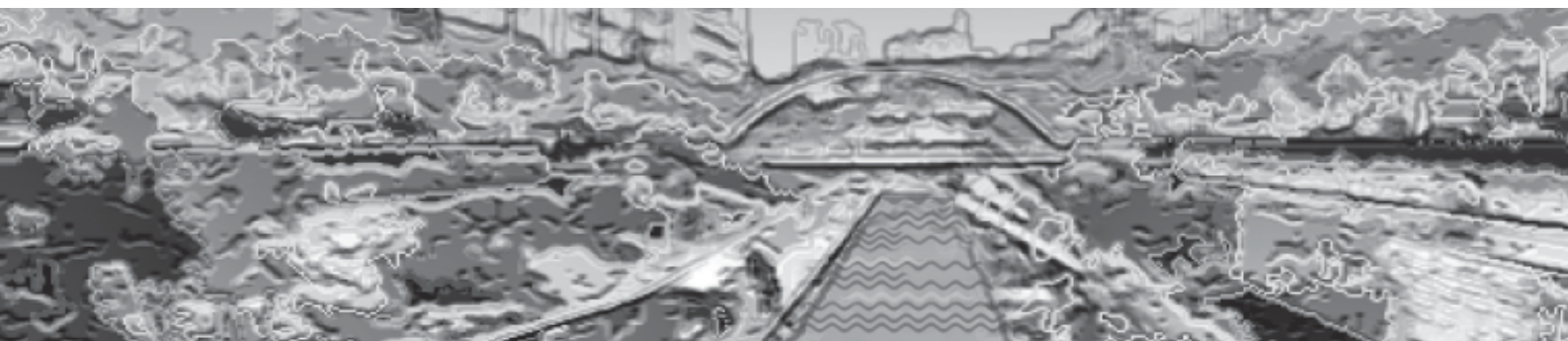

การพัฒนาศักยภาพพื้นที่ร่องสวนผลไม้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์:
กรณีศึกษาพื้นที่ร่องสวนผลไม้ ตำบลบางกะเจา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ)

**The Potential Development of Orchard Area for Conservation Tourism:
A Case Study of Bang Kachao, Phra Pradaeng District, Samut Prakan Province**

หนึ่งนุช หอมทวล
Neungnoot Homhuan

การพัฒนาศักยภาพพื้นที่ร่องสวนผลไม้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: กรณีศึกษาพื้นที่ร่องสวนผลไม้ ตำบลบางกะเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

The Potential Development of Orchard Area for Conservation Tourism: A Case Study of Bang Kachao, Phra Pradaeng District, Samut Prakan Province

หนึ่งนุช หอมหวล

Neungnoot Homhuan

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Faculty of Architecture, Kasetsart University

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการนำเสนอความสำคัญของพื้นที่ร่องสวนผลไม้ ซึ่งเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยที่กำลังสูญหายไปจากการเติบโตและการขยายตัวของเมือง โดยเลือกศึกษาพื้นที่ตำบลบางกะเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งอยู่ในพื้นที่สีเขียวเขตอนุรักษ์เกษตรกรรม พื้นที่บริเวณนี้แม้ว่าจะอยู่ในเขตจังหวัดสมุทรปราการ แต่ตั้งอยู่บริเวณรอยต่อกับพื้นที่กลางเมืองกรุงเทพมหานคร มีลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ในลุ่มน้ำขนาดใหญ่ ถูกกำหนดให้เป็น "ปอด" ของคนกรุงเทพมหานคร การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่อยู่ภายใต้กฎข้อบังคับที่ชัดเจน การขายที่ดินถือครองเพื่อเปลี่ยนลักษณะการใช้งาน การพัฒนาของพื้นที่จึงมีน้อย นโยบายหลักของพื้นที่นี้คือการสงวนรักษาพื้นที่สีเขียว โดยไม่ให้เกิดการพัฒนา แต่ปัญหาที่แฝงมากับพื้นที่อนุรักษ์เช่นนี้คือ ขาดยุทธศาสตร์ที่จะทำให้พื้นที่คงความเป็นพื้นที่สีเขียวที่มีคุณภาพอยู่ได้ ในขณะที่พื้นที่ใกล้เคียงถูกกระแสนโยบายพัฒนาของเมืองรุกเข้า พื้นที่บางกะเจ้าประสบกับปัญหาเรื่องผลผลิตทางการเกษตรที่น้อยอันเนื่องมาจากสภาพทางกายภาพของพื้นที่ ปัญหาเรื่องคุณภาพดินและการขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตร เกิดการย้ายออกของคนในพื้นที่เพื่อเข้าไปทำงานในกรุงเทพมหานคร การเปลี่ยนอาชีพไปเป็นคนงานโรงงานอุตสาหกรรมหรืองานทางด้านบริการอื่น ๆ ทำให้เรือกสวนไร่นาเดิมถูกละทิ้ง ขาดการเอาใจใส่ดูแลพื้นที่เกษตรกรรม กิจกรรมทางการเกษตรลดน้อยลง ปัญหาดังกล่าวล้วนส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวสวนผลไม้ใกล้ที่จะเลือนหายตามกาลเวลา บทความนี้ศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการสร้างยุทธศาสตร์ที่สามารถทำให้พื้นที่บางกะเจ้าดำรงความเป็นพื้นที่สีเขียวอย่างมีคุณภาพไว้ โดยการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวให้ดำเนินไปตามแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อแก้ไขและป้องกันผลกระทบอันเกิดจากปัญหาที่ชุมชนตำบลบางกะเจ้ากำลังประสบอยู่ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเป็นแนวทางที่จะก่อให้เกิดความสมดุลในการส่งเสริมและการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ที่ต้องสงวนรักษาให้เป็นพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรม โดยนำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยเน้นที่การมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่เพื่อให้บางกะเจ้าคงเอกลักษณ์อันงดงาม ทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งนำเสนอแนวทางป้องกันไม่ให้เกิดการท่องเที่ยวกลับมาเป็นตัวทำลายเอกลักษณ์และคุณค่าของบางกะเจ้า เพื่อคงธรรมชาติสภาวะแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ เป็นพื้นที่สีเขียวที่มีคุณภาพของเมืองตลอดไป

Abstract

This research represents the importance of the vernacular orchard area (ditch and dike) which is a traditional culture landscape of Thailand destroyed by the expansion of the cities. The researcher chose to conduct the study at Tambon Bang Kachao, Phra Pradaeng District, Samut Prakan Province, which is in the agricultural preservation zone. Located in Samut Prakan Province, this area is also in seam with the centre of Bangkok area with a particular geography characteristic as a unique bend of river between the middle of Bangkok; in addition, it is considered to be the lung of Bangkok people. This area is under the specific urban development regulation; therefore, a physical development could not be implemented. Although the main policy of this area is to preserve the green area without any development, problems arise with the lack of strategy to maintain a sustainable green area. While the nearby areas are influenced by the invasions of the city, Bang Kachao area faces the problem of diminished agricultural products due to the physical problems of the area such as the poor quality of soil and the lack of water. Another major problem is that the natives shift to work in the factories or for other service jobs in Bangkok. These orchard areas are left behind without being concerned and agricultural activities are lessened. As a result, the gardener's way of life fades away as time goes by. This article states some strategic possibilities aiming to establish the sustainable green area in Bang Kachao by developing and organizing ecology-tours to restore and prevent the problems that Bang Kachao community is facing physically, economically, and socially, and to improve the quality of life for local people. Moreover, this strategy plans to balance the promoting and the developing of the eco-tourism industry in the preserved area, combined with the involvement of local people, in order to maintain the vernacular characteristic of Bang Kachao in terms of natural and cultural resources. This article also proposes a means to prevent tourism from destroying the image and value of Bang Kachao and to sustain ecological environment and green area.

คำสำคัญ (Keywords)

วิจัย (Research)

สวนผลไม้ (Orchard Area)

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism)

บางกะเจ้า (Bang Kachao)

พระประแดง สมุทรปราการ (Phra Pradaeng, Samut Prakan)

การเกิดขึ้นและพัฒนาการของชุมชนเมืองของ
ไทยที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังจกที่มีการจัด
ทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1
ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาภาค
อุตสาหกรรมเป็นต้นมา ทำให้เจ้าของที่ดินในเขตเมืองมุ่งเน้น
การพัฒนาที่ดินของตนให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุด
โดยละเลยความสำคัญของพื้นที่สีเขียวและสภาพแวดล้อม
นอกจากนี้ หน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษาที่ดินบางสวน
ในเขตเมือง เช่น กรมธนารักษ์ กรมที่ดิน องค์การปกครองส่วน
ท้องถิ่น ก็ให้ความสำคัญกับพื้นที่สีเขียวน้อยลง กรณีดังกล่าว
สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนจากการที่กรุงเทพมหานครซึ่ง
มีพลเมืองกว่า 5 ล้านคน แต่มีพื้นที่ไม้ยืนต้นและพื้นที่สวน
สาธารณะรวมกันเพียงร้อยละ 3.54 ของพื้นที่ทั้งหมดเท่านั้น
[1] ขณะที่ชุมชนเมืองแห่งอื่น ๆ ก็กำลังประสบปัญหาเดียวกัน
ดังนั้น คุณภาพชีวิตของมนุษย์และคุณภาพสิ่งแวดล้อมใน
ชุมชนเมืองของไทยจึงอยู่ในระดับต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชน
เมืองของต่างประเทศ ทั้งภาครัฐและเอกชนตระหนักถึงความ
สำคัญของพื้นที่สีเขียวและการรักษาพื้นที่นั้นไว้เพื่อประโยชน์
ของสาธารณะอย่างแท้จริง

สวนสาธารณะเป็นพื้นที่ที่สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์
เพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับประชาชนทั่วไป และ
เป็นที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีการจัดแต่งบริเวณไว้
อย่างสวยงามพร้อมกับสิ่งอำนวยความสะดวกไว้บริการต่อ
ประชาชน สวนสาธารณะและที่พักผ่อนในเมืองมีความสำคัญ
เป็นสถานที่ที่คนใช้สร้างความสมบูรณ์ให้แก่ตนเองทั้งทาง
ร่างกายและจิตใจ และได้สัมผัสกับสภาพธรรมชาตินอก
เหนือจากวิถีชีวิตแบบเมือง เป็นพื้นที่ป้องกันการบุกรุกทำลาย
ธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ไม่ให้สูญหาย ทรัพยากรธรรมชาติ
เหล่านี้ ได้แก่ อากาศ ดิน น้ำ และสัตว์ป่า ในขณะที่เดียวกัน
ก็เป็นสถานที่ส่งเสริมธรรมชาติกับเมืองให้มีความสมดุล
กองสวนสาธารณะ สำนักสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร
ได้จำแนกสวนสาธารณะตามลักษณะพื้นที่และวัตถุประสงค์
ของการใช้พื้นที่ตามลำดับชั้นออกเป็น 7 ประเภท ดังนี้

1. สวนหย่อมขนาดเล็กย่านชุมชน มีขนาดพื้นที่
ไม่เกิน 2 ไร่ รัศมีให้บริการในวงรอบประมาณ 1 กิโลเมตร
ให้บริการในระยะเดินเข้าถึงใช้เวลา 5-10 นาที อาจอยู่ใน
ระหว่างอาคาร ใช้เป็นสนามเด็กเล่น สถานที่ออกกำลังกาย
และพบปะสังสรรค์ของประชาชนทั่วไป

2. สวนหมู่บ้านหรือสวนละแวกบ้าน มีขนาดพื้นที่
2-25 ไร่ รัศมีให้บริการในวงรอบประมาณ 1-3 กิโลเมตร
เป็นสวนสำหรับผู้อยู่อาศัยในละแวกนั้น มีสิ่งอำนวยความสะดวก

มากกว่าสวนลำดับที่ 1

3. สวนชุมชน มีขนาดพื้นที่ไม่เกิน 25-125 ไร่
รัศมีให้บริการในวงรอบประมาณ 3-8 กิโลเมตร มีสิ่งอำนวยความสะดวก
เพิ่มเติมเพิ่มขึ้นจากสวนลำดับที่ 1 และสวนลำดับที่ 2
มีที่เล่นกีฬา พื้นที่พักผ่อนตามธรรมชาติอันสวยงาม

4. สวนสาธารณะขนาดกลางหรือสวนสาธารณะ
ระดับเขต มีขนาดพื้นที่ไม่เกิน 125-500 ไร่ รัศมีให้บริการ
ในวงรอบมากกว่า 8 กิโลเมตร ให้บริการทั้งผู้ที่เดินเท้าเข้าถึง
และผู้ที่อยู่ในระยะทางไกลด้วยระบบขนส่งมวลชนหรือ
รถยนต์ส่วนบุคคล มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มเติมเพิ่มขึ้นจากสวน
ลำดับที่ 1 สวนลำดับที่ 2 และสวนลำดับที่ 3 เช่น มีพื้นที่ปิกนิก
ลานเอนกประสงค์ที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น บึงน้ำ ลำธาร สวน
ดอกไม้ขนาดใหญ่

5. สวนสาธารณะขนาดใหญ่หรือสวนสาธารณะ
ระดับเมือง มีขนาดพื้นที่มากกว่า 500 ไร่ รัศมีให้บริการแก่
คนทั้งเมืองและพื้นที่ใกล้เคียงเขตอิทธิพลเมือง มีลาน
กว้างเพื่อจัดงาน ผู้ใช้บริการเป็นผู้ที่เดินทางมาจากทั่วกรุง-
เทพมหานคร และใช้เวลาพักผ่อนมากกว่าครึ่งวัน มีกิจกรรม
หลากหลายดึงดูดความสนใจนอกเหนือจากสวนระดับล่าง

6. สวนถนน มีความกว้างของพื้นที่กว่า 3 เมตร
ไม่จำกัดความยาว ปลูกต้นไม้สองข้างทาง เว้นที่ตรงกลางไว้
เป็นทางเดิน แบ่งเป็น 3 ประเภทย่อย คือ สวนไหล่ทางหรือทาง
จักรยาน สวนเกาะกลางถนน สวนบริเวณทางแยก

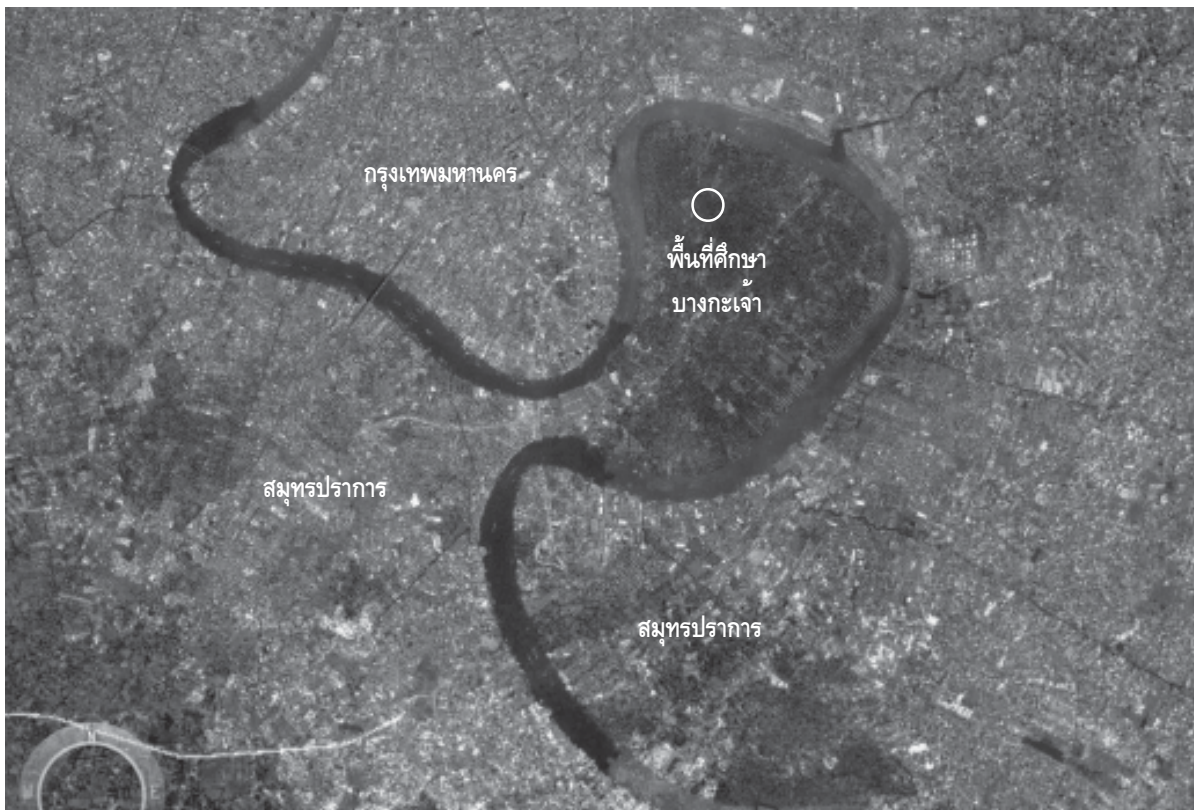
7. สวนเฉพาะทางหรือสวนเอนกประสงค์ มีพื้นที่
ไม่จำกัดขนาด เช่น สวนประวัติศาสตร์ สวนวัฒนธรรม
สวนกีฬา เป็นต้น

คุณสมบัติของสวนสาธารณะดังกล่าวนับได้ว่าเป็น
พื้นที่สีเขียวที่ถูกกำหนดขึ้นโดยมนุษย์ โดยอาศัยเครื่องมือ
ทางกฎหมายและเงินภาษีในการจัดสร้างพื้นที่และระบบ
สาธารณูปโภคต่าง ๆ ขึ้นเพื่อยังประโยชน์แก่ประชาชน

ความสำคัญของพื้นที่สีเขียวที่เป็นพื้นที่เกษตร-
กรรมรอบกรุงเทพมหานครนั้นมีหลายประเภททั้งเรียกสวน
ไร่นาที่สามารถเพาะปลูกและสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพ พื้นที่
เกษตรกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญคือพื้นที่ร่องสวนผลไม้ ซึ่ง
เป็น "ภูมิทัศน์วัฒนธรรม" ดั้งเดิมของไทยที่กำลังสูญหายไป
จากการเติบโตและขยายตัวของเมือง โดยพื้นที่ศึกษาตำบล
บางกะเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็น
พื้นที่สีเขียวเขตอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม ตามมติคณะ
รัฐมนตรี เมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2520 พื้นที่บริเวณ
บางกะเจ้า 6 ตำบล ในอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ
ประกอบด้วย ตำบลบางกะเจ้า ตำบลบางกระสอบ ตำบล

บางยอ ตำบลบางน้ำผึ้ง ตำบลบางกอบัว และตำบลทรงคนอง เนื้อที่ประมาณ 11,819 ไร่ เป็นพื้นที่รอยต่อกับศูนย์กลาง กรุงเทพมหานคร มีลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์ คือ มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม สวนผลไม้ดั้งเดิมของพื้นที่ เป็นพื้นที่สีเขียวในคิ่งน้ำขนาดใหญ่ ดังแสดงตามรูปที่ 1 รัฐบาลได้กำหนดให้พื้นที่นี้เป็น "ปอด" ของคนกรุงเทพมหานคร อันเนื่องจากสภาพปัจจุบันบางกะเจ้าเป็นแหล่งผลิตออกซิเจนให้แก่กรุงเทพมหานคร ประมาณ 6 ล้านตันต่อวัน [2] ต้นไม้ที่ปกคลุมช่วยรักษาอุณหภูมิของเมืองให้อยู่ในระดับต่ำและป้องกันการพังทลายและไหลทอนของหน้าดิน โด่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งยาวประมาณ 20 กิโลเมตร ช่วยชะลอน้ำเค็มและเป็นที่พักตะกอนต่าง ๆ จากสภาพพื้นดินที่เกิดจากการทับถมของตะกอนบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในด้านระบบนิเวศ และจากความอุดมสมบูรณ์ของดินทำให้ครั้งหนึ่งในอดีตได้ชื่อว่าเป็นแหล่งไม้ผลที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของประเทศ มีน้ำขังในพื้นที่อยู่ประมาณ 2.5 ล้านลูกบาศก์เมตร ช่วยเป็นแหล่งพักน้ำไม่ให้ไหลเข้ามาในเขตชุมชนของกรุงเทพ

มหานครได้บริเวณฝั่งตรงข้ามมีอาคารค่อนข้างหนาแน่นทั้ง ส่วนของท่าเรืออุตสาหกรรมและที่พักอาศัย บริเวณรัศมี 2 กิโลเมตร มีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 1.5 ล้านคน หากไม่สามารถรักษาพื้นที่บริเวณบางกะเจ้าเอาไว้ได้แล้ว ปัญหาควันพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่โดยรอบพื้นที่ปัจจุบัน จะผ่านเลยเข้ามาถึงในเขตยานนาวา ถนนพระราม 4 โดยปราศจากแนวกรองอากาศ จนทำให้เกิดมลภาวะอย่างเนิ่นนาน ต่อมาจากการศึกษาและสำรวจในพื้นที่บางกะเจ้า พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในด้านอื่น ๆ มากขึ้น ซึ่งทำให้พื้นที่เกษตรกรรมเดิมลดลง ส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์พื้นที่ให้เป็นพื้นที่สีเขียว นโยบายหลักโดยรัฐที่มีต่อพื้นที่นี้คือ การมุ่งเน้นสงวนรักษาพื้นที่สีเขียว ยับยั้งการเติบโตของพื้นที่ชุมชน และการเปลี่ยนแปลงการใช้งานของพื้นที่ ปัญหาที่แฝงมากับพื้นที่อนุรักษ์เช่นนี้คือ ขาดยุทธศาสตร์ที่จะทำให้พื้นที่คงความเป็นพื้นที่สีเขียวที่มีคุณภาพอยู่ได้ในขณะที่พื้นที่ใกล้เคียงถูกกระแสการพัฒนาเติบโตของเมืองรุกเร้า ในพื้นที่บางกะเจ้าประสบกับปัญหาเรื่อง ผลผลิตทางการเกษตรและต้นทุน เกิดการย้ายออกของคน

รูปที่ 1 ตำแหน่งพื้นที่ศึกษา ตำบลบางกะเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

ในพื้นที่เพื่อเข้าไปทำงานในกรุงเทพมหานคร [3] การเปลี่ยนอาชีพไปเป็นพนักงานโรงงานอุตสาหกรรมหรืองานด้านการบริการอื่นๆ ทำให้เรือกสวนไร่นาเดิมถูกละทิ้ง ขาดการเอาใจใส่ดูแลพื้นที่เกษตรกรรม ปัญหาดังกล่าวล้วนส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวสวนผลไม้ใกล้ที่จะเลือนหายตามกาลเวลา

ด้วยความสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่บางกะเจ้า คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2534 ให้จัดทำโครงการสวนกลางมหานคร ระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2534-2542 โดยกำหนดพื้นที่ประมาณ 9,000 ไร่ เป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อการอนุรักษ์ ดังแสดงตามรูปที่ 2 ซึ่งแบ่งเป็นพื้นที่สีเขียวประมาณ 3,500 ไร่ พื้นที่เกษตรกรรมประมาณ 3,200 ไร่ และพื้นที่เพื่อการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชน และคุณภาพชีวิตของประชาชนประมาณ 2,300 ไร่ เพื่อเป็นโครงการสวนกลางมหานครเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสปีกัญญาภิเษกโดยใช้งบประมาณ 8,000 ล้านบาท มีเป้าหมายหลักที่สร้างพื้นที่พักผ่อนเป็นสวนสาธารณะขนาดใหญ่สำหรับคนเมือง และเป็นแหล่งศึกษาทางธรรมชาติ มีระบบทางนิเวศวิทยาที่มีความหลากหลาย โครงการสามารถซื้อที่ดินเพื่อดำเนินโครงการได้ 1,267 ไร่ และได้มีการปลูก

ป่า รวมทั้งสร้างสวนสาธารณะและสวนพฤกษศาสตร์ ในที่ดินที่รัฐจัดซื้อไว้ 148 ไร่ แต่การดำเนินงานยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์เนื่องจากการจัดหาที่ดินในระยะแรกเป็นการซื้อขายโดยสมัครใจ จึงเป็นผลให้ที่ดินอยู่ในลักษณะกระจายไม่สามารถรวมเป็นที่ดินผืนใหญ่ได้ ซึ่งเป็นปัญหาต่อการบริหารจัดการและการบำรุงรักษาพื้นที่สีเขียวในอนาคต ดังนั้น จึงจำเป็นต้องขยายระยะเวลาการดำเนินโครงการสวนกลางมหานครออกไปอีก 3 ปี ซึ่งสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม : สผ. เดิม) เสนอต่อที่ประชุมขยายแผนการขยายเวลาดำเนินโครงการสวนกลางมหานคร ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2545-พ.ศ. 2547) การดำเนินโครงการในปีปัจจุบัน พ.ศ. 2549 กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช เข้ารับช่วงดำเนินงานต่อ โดยมีนโยบายการจัดสร้างสวนป่าในเมือง (urban forest) ในพื้นที่สวนกลางมหานครเดิม มีเป้าหมายในการเพิ่มพื้นที่ป่าให้มากขึ้นในพื้นที่ที่มีอยู่

ในปีปัจจุบัน (พ.ศ. 2549) พบว่า การเข้าไปใช้งานสวนกลางมหานครนั้นกลับเป็นเพียงในระดับของชุมชนเท่านั้น จำนวนผู้เข้ามาใช้พื้นที่มีน้อยมาก จากสถิติมีผู้ใช้

รูปที่ 2 Figure-ground โดยรอบพื้นที่บางกะเจ้า แสดงที่ว่างที่เป็นพื้นที่สีเขียวเกษตรกรรม

เฉลี่ยต่อวันเพียง 100-200 คนเท่านั้น (สถิติผู้ใช้ประจำวัน บันทึกโดยกองอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2549) เมื่อเทียบกับขนาดของพื้นที่แล้วนับว่าเป็นโครงการสวนสาธารณะขนาดใหญ่ที่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก ถึงแม้จะมีความพยายามสร้างกิจกรรมตามเทศกาลต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นการเข้ามาใช้งานในพื้นที่ แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้กลุ่มเป้าหมายมีความนิยมในการเข้ามาใช้พื้นที่ได้ เนื่องจากปัญหาในการเข้าถึงพื้นที่สวนกลางมหานครดังกล่าว หากพิจารณาถึงการเชื่อมต่อกับกรุงเทพมหานครนั้นมีความสะดวกสบาย สามารถเดินทางเข้าถึงจังหวัดสมุทรปราการในเขตอุตสาหกรรมได้ง่ายโดยใช้เวลาเดินทางไม่มากนัก การเชื่อมทั้งทางถนน เส้นถนนด่วนพิเศษ ถนนวงแหวนเชื่อมเขตอุตสาหกรรม และทางเรือข้ามฟาก กิจกรรมแพนนานยนต์ข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยา ทามกลางพื้นที่อุตสาหกรรมทั้งสองฝั่ง ทำให้สะดวกในการขนถ่ายวัสดุดิบและสินค้าอุปโภคบริโภคทุกชนิด ทั้งโดยรถบรรทุกและเรือ ซึ่งถือได้ว่าบางกะเจ้าเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญของกรุงเทพมหานครและพื้นที่เขตโรงงานอุตสาหกรรมของจังหวัดสมุทรปราการ แต่ในทางกลับกัน การเข้าถึงพื้นที่ระดับเทศบาลและชุมชนกลับมีการเข้าถึงที่ค่อนข้างซับซ้อน เนื่องจากสภาพพื้นที่แต่เดิมเป็นร่องสวนผลไม้ ถนนหนทางค่อนข้างแคบและคดเคี้ยวไปตามพื้นที่ของร่องสวน ระบบถนนที่ซับซ้อนทำให้มีถนนเฉพาะกลุ่มและคนในพื้นที่ชุมชนเท่านั้นที่เข้ามาใช้พื้นที่สวนสาธารณะแห่งนี้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้ปรับแนวความคิดจากเดิมที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นจุดหมายหลัก โดยในแผนฉบับใหม่ มุ่งเน้นให้คนเป็นจุดหมายหลักในการพัฒนาประเทศแทน โดยให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวทุกระดับ ทั้งทางด้านการวางแผนและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ เกิดความสมดุลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมโดยรวมของประเทศต่อไป (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541) และต่อเนื่องมายังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่ต้องการพัฒนาให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางในระดับสากล [4] ไม่ว่าจะเป็นการดึงดูดทางการท่องเที่ยว การให้บริการ รวมถึงการอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และต้องเป็นความยั่งยืนที่ระดับคุณภาพการท่องเที่ยวสูง ขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ นอกจากนี้ แผนพัฒนาฉบับนี้ถือเป็นฉบับ

แรกที่ได้เน้นการพัฒนาและส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ แทนการพัฒนาที่มุ่งเน้นเฉพาะการเพิ่มปริมาณ [4]

ยุทธศาสตร์หนึ่งที่จะสามารถให้พื้นที่บางกะเจ้า ดำรงความเป็นพื้นที่สีเขียวอย่างมีคุณภาพไว้ได้คือ การดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และยั่งยืน ด้วยต้นทุนทางธรรมชาติและวิถีชีวิตของชาวสวนนั้น มีศักยภาพเพียงพอที่จะได้รับการพัฒนาและส่งเสริมทางด้านการท่องเที่ยวให้กลายเป็นแหล่งรายได้ใหม่แก่คนในพื้นที่ เป็นแหล่งพักผ่อนรองรับนักท่องเที่ยวจากที่ต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหากระทบอันเกิดจากปัญหาที่ชุมชนตำบลบางกะเจ้ากำลังประสบอยู่ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเป็นแนวทางที่จะก่อให้เกิดความสมดุลในการส่งเสริมและการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ โดยนำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เน้นการส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดการรวมกลุ่มและมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว การจัดการที่เป็นระบบและมีความเข้าใจกันในกลุ่มของผู้เข้าร่วมเพื่อให้ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง รวมถึงเป็นการสร้างความมั่นคงแข็งแรงของชุมชนได้อย่างยั่งยืน เพื่อให้บางกะเจ้าคงเอกลักษณ์อันงดงามทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งนำเสนอแนวทางป้องกันไม่ให้เกิดการท่องเที่ยวกลับมาเป็นตัวทำลายเอกลักษณ์และคุณค่าของบางกะเจ้า เพื่อคงธรรมชาติ สภาวะแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ และยังคงเป็นพื้นที่สีเขียวที่มีคุณภาพของเมืองตลอดไป ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพคือสร้างผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมประเภทต่าง ๆ อย่างน้อยที่สุด จึงสมควรมีการวางแผนที่ดีเสียก่อน แผนการเพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวจะต้องอาศัยความร่วมมือและความคิดเห็นจากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่ง Ratcliffe [5] ได้จำแนกเป็น 2 ฝ่าย คือ กลุ่มที่มีบทบาทหลัก ได้แก่ นักวางแผน ผู้เชี่ยวชาญตลาดการท่องเที่ยว นักเศรษฐศาสตร์การท่องเที่ยว นักวางแผนโครงสร้างคมนาคม และกลุ่มที่มีบทบาทรอง ได้แก่ นักนิเวศวิทยา นักสิ่งแวดล้อม นักสังคมศาสตร์ นักมานุษยวิทยา ผู้เชี่ยวชาญด้านการวางแผนอัตราค่าจ้างแรงงาน ผู้เชี่ยวชาญการท่องเที่ยว สถาปนิก ผู้เชี่ยวชาญด้านการสร้างสาธารณูปการ นักวางแผนการคมนาคมขนส่ง เป็นต้น

การท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมบริการที่มีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกับประเทศที่ไม่มีอุตสาหกรรมหนักเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

การท่องเที่ยวที่นั่นประกอบด้วยธุรกิจทางอ้อม หรือการสนับสนุนการบริการนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะชาวต่างชาติ ถือได้ว่าเป็นสินค้าส่งออกที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า เป็นการซื้อเงินตราต่างประเทศ โดยการขายสินค้า คือการบริการต่าง ๆ ซึ่งผลประโยชน์จะตกอยู่ในประเทศ เพราะก่อให้เกิดอาชีพหลายแขนง นอกจากนี้ การท่องเที่ยวยังเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด และได้รับความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรม และเป็นการนำทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวาง กิจกรรมการท่องเที่ยวจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม เป็นหลัก การพัฒนาและความเจริญเติบโตการท่องเที่ยวในปัจจุบันนอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การสร้างงานสร้างอาชีพ ระบบการคมนาคมขนส่งที่สะดวกรวดเร็ว รวมไปถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ แล้ว การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งผลกระทบด้านกายภาพ เช่น ปัญหาการทำลายทัศนียภาพ ปัญหาด้านมลภาวะ ฯลฯ ผลกระทบด้านสังคม เช่น ปัญหาค่าครองชีพ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงคตินิยม ฯลฯ และที่สำคัญคือผลกระทบทางด้าน

ศิลปวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจในรายละเอียดเพื่อกำหนดแนวทางการป้องกันและแก้ไขผลกระทบเหล่านั้นให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดหรือไม่ให้เกิดขึ้นเลยได้ก็จะเป็นการดียิ่ง เพื่อให้การท่องเที่ยวเป็น “การพัฒนาที่ยั่งยืน ควบคู่กับการอนุรักษ์” การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนถือเป็นการเพิ่มผลกระทบทางบวกให้เกิดขึ้นมากที่สุด ขณะเดียวกันก็ลดผลกระทบทางลบให้น้อยที่สุด (maximizing the impacts which are positive and minimizing the negative ones) [5] การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง “การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นปัจจุบัน โดยมีการปกป้องรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลัง การท่องเที่ยวนี้มีความหมายถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย” [4] โครงสร้างประเด็นในเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้นสามารถแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เป็นแผนภูมิได้ดังรูปที่ 3

ความสามารถในการรองรับ (carrying capacity) จึงกลายเป็นประเด็นสำหรับการพิจารณาศักยภาพของแหล่ง

รูปที่ 3 แผนภูมิแสดงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน [5]

ท่องเที่ยว ซึ่งมีฐานมาจากการคิดเรื่องการรักษาระดับการพัฒนา และระดับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันก็สามารถสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ซีตระดับในการรองรับการพัฒนาหรือการใช้ประโยชน์ของนักท่องเที่ยว ซึ่งไม่ก่อความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมประเภทใด ๆ แต่ก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ [6] ความสามารถในการรองรับด้านกายภาพ หมายถึงขีดจำกัดของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ณ ระดับหนึ่ง ซึ่งยังไม่ก่อปัญหาสิ่งแวดล้อม

ประเภทของความสามารถในการรองรับมี 4 กลุ่ม ดังนี้ [6]

- ความสามารถในการรองรับด้านความรู้ หมายถึงระดับต่ำสุดของนักท่องเที่ยวซึ่งพอใจในสถานที่นั้นก่อนจะเลือกเดินทางไปที่ยื่น

- ความสามารถในการรองรับด้านสังคม หมายถึงระดับความทนได้ของคนในพื้นที่หรือจำนวนนักท่องเที่ยว ณ ปริมาณหนึ่งซึ่งนักท่องเที่ยวอีกกลุ่มหนึ่งรับได้

- ความสามารถในการรองรับด้านเศรษฐกิจ หมายถึงความสามารถของพื้นที่ในการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งไม่ก่อให้เกิดความแตกแยกในท้องถิ่น

- ความสามารถในการรองรับด้านกายภาพ หมายถึงความสามารถของพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์ในการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวและไม่ก่อให้เกิดมลภาวะที่ส่งผลกระทบต่อสภาพพื้นที่เดิม

ชุมชนบริเวณบางกะเจ้า ดังแสดงตามรูปที่ 4 เป็นสังคมแบบผสมของกลุ่มอาชีพเกษตรกร รับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ เป็นสังคมที่มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นชุมชนมอญเก่า ซึ่งเริ่มอพยพเข้ามาเมื่อ พ.ศ. 2357 ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชาวมอญยังคงรักษาเอาไว้ ประเพณีงานเทศกาลที่สำคัญ ๆ ซึ่งยังดึงดูด

รูปที่ 4 พื้นที่บางกะเจ้า พ.ศ. 2549

นักท่องเที่ยวได้มากพอสมควร คราวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 52 อยู่ในบริเวณนี้มากกว่า 40 ปีขึ้นไป โดยที่ร้อยละ 84 เป็นเจ้าของบ้านเอง ร้อยละ 46 เป็นเจ้าของที่ดินด้วยและกรรมสิทธิ์ที่ดินมากกว่า 40 ปีขึ้นไป ร้อยละ 60 ได้กรรมสิทธิ์โดยเป็นมรดกตกทอด อีกร้อยละ 20 ซื้อที่ดิน ร้อยละ 7 อาศัยที่ดินของญาติพี่น้อง และอื่น ๆ [7] นอกจากนี้ ชาวบ้านยังพอใจที่อยู่ใกล้แหล่งงานในโรงงานเขตอุตสาหกรรมสมุทรปราการ ได้แก่ ย่านอุตสาหกรรมแถบสำโรง บางหญ้าแพรก บางนา คลองถนนสุขสวัสดิ์ เป็นต้น และเชื่อมต่อมา ยังฝั่งกรุงเทพมหานครในย่านธุรกิจ อีกทั้งสภาพแวดล้อมเป็นธรรมชาติ ชุมชนไม่หนาแน่น ลักษณะชุมชนเป็นแบบกระจาย (dispersed pattern) ตามแนวคูคลอง ส่วนชุมชนริมถนนและริมน้ำเป็นแบบทางยาว (linear pattern) สภาพความเป็นอยู่สงบไม่เร่งรีบ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน โดยมีผู้นำสังคมคือกำนันและผู้ใหญ่บ้าน และการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบขององค์กรบริหารส่วนตำบล

รายได้ประชากรในบริเวณบางกะเจ้ามีรายได้เฉลี่ย 7,500 บาทต่อปี ทั้งนี้บรรวมผู้ที่มิได้ทำงาน ส่วนรายได้ของผู้ที่ทำงาน เฉลี่ยปีละ 16,500 บาท (เดือนละ 1,375 บาท) ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและทำเกษตรกรรมเป็นหลัก ซึ่งสามารถคิดเป็นร้อยละได้ดังนี้ อาชีพรับจ้าง ร้อยละ 49.01 อาชีพเกษตรกร ร้อยละ 25.12 ทำงานโรงงาน บริษัท ร้อยละ 20.94 รับราชการ ร้อยละ 3.51 และอาชีพอื่น ๆ ร้อยละ 1.33 ซึ่งผู้ที่เป็นเกษตรกรมีรายได้เฉลี่ยน้อยที่สุด ประมาณ 1,000 บาทต่อเดือน รายได้ของเกษตรกรตำบลบางกะเจ้ามีความสัมพันธ์กับขนาดที่ดิน นั่นคือ เป็นตำบล

ที่มีขนาดที่ดินเพื่อการเกษตรใหญ่ที่สุดถึง 15 ไร่ต่อครัวเรือน เกษตรกรมีรายได้ต่ำกว่า 1,000 บาท น้อยที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับตำบลอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรไม่น้อยกว่าร้อยละ 17 ที่ทำงานอื่น เช่น รับจ้างชั่วคราว ค้าขาย เพื่อหารายได้ให้มากขึ้น ถึงแม้ว่าชาวบางกะเจ้าร้อยละ 54 ของครัวเรือนที่มีรายได้จากการทำสวนซึ่งมีขนาดเล็กแต่การใช้จ่ายครัวเรือนส่วนใหญ่เกิน 1,000 บาท ขึ้นไปถึง 3,000 บาท และเกษตรกรร้อยละ 76 มีรายได้ต่ำกว่า 1,000 บาท (รายงานสรุปประจำปี 2549 อบต.บางกะเจ้า) ย่อมแสดงให้เห็นว่ารายได้จากการทำเกษตรกรรมไม่พอเพียงในการยังชีพ คนสูงอายุและผู้หญิงมักอยู่โยกย้ายทำสวน ส่วนผู้ชายซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวและพวกหนุ่ม ๆ จะออกไปทำงานอาชีพอื่นเพื่อหารายได้มาช่วยครอบครัวและมีรายได้ที่แน่นอนกว่า ยังเป็นการใช้ชีวิตในสังคมภายนอกที่แปลกออกไป มีการศึกษาสูงขึ้น ดังนั้น แนวโน้มของคนรุ่นใหม่จึงไม่นิยมทำสวน ละทิ้งพื้นที่เกษตรกรรมเดิมให้รกร้าง ดังแสดงตามรูปที่ 5 ที่ดินซึ่งมีขนาดเล็กอยู่แล้วจะถูกแบ่งซอยเป็นมรดกต่อไปเป็นผืนเล็กกลองอีกจนกระทั่งรายได้จากสวนหมดไป อาจได้ผลผลิตจากสวนในการบริโภคเล็กน้อยเท่านั้น อีกทั้งสภาพปัญหาน้ำเค็มไหลเข้าสวนเกษตรของประชาชน การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรนั้นเป็นปัญหาใหญ่ที่เกษตรกรในพื้นที่ประสบ

ภายใต้โครงการเงินกู้กระตุ้นเศรษฐกิจหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1,000,000 บาท ได้มีการรวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพในพื้นที่บางกะเจ้า จำนวน 27 กลุ่ม โดยกลุ่มส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมบางกะเจ้ามีจำนวนสมาชิกรวมกันถึง 70 คน ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มอาชีพที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุด

รูปที่ 5 สภาพพื้นที่ร่องสวนผลไม้เดิมที่ถูกปล่อยให้รกร้าง ไม่มีกิจกรรมการเกษตร

ในกลุ่มส่งเสริมอาชีพ การรวมกลุ่มของคนประกอบอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่บางกะเจ้านั้น แสดงถึงการรู้จักในอาชีพ การรวมกลุ่มเพื่อสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพเกษตรให้คงอยู่และสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ การให้ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอย่างถูกต้อง มีกระบวนการที่เหมาะสมและทันสมัย มีการปรับใช้ให้เหมาะกับพื้นที่การเกษตรหมุนเวียน การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำรัส ดังแสดงตามรูปที่ 6 รวมถึงการหาตลาดเพื่อรองรับผลิตผลทางการเกษตร และหาแนวทางการแก้ปัญหาทางการเกษตรที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่นั้นเป็นเป้าหมายของการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมบางกะเจ้า การจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมบางกะเจ้าเป็นเหมือนจุดเริ่มของการจุดประกายให้กับอาชีพพื้นบ้านพื้นที่ ปัจจุบันนี้ความเสื่อมถอยทางสังคมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้เกษตรกรเป็นอาชีพที่ค่อย ๆ เลือนหาย ไร้ตัวตน การที่สมาชิกกลุ่มได้มาพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ความคิดเห็นทางการเกษตร

เป็นผลให้การยึดอาชีพเกษตรกรรมจะมีแนวทางการพัฒนาขึ้นมาได้บ้าง พื้นที่บางกะเจ้าในปัจจุบันไม่ได้มีแค่ร่องสวนผลไม้แล้ว การรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ของประชาชนในพื้นที่ และการบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบลทำให้พื้นที่ที่มีความหลากหลายในการเลือกประกอบอาชีพจนกระทั่งได้เริ่มมีการส่งเสริมเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ ทำให้เกิดรายได้หมุนเวียนภายในพื้นที่ในแง่ของเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ดี ยิ่ง หากแต่รายได้ที่เกิดขึ้นยังอยู่เฉพาะกลุ่มคน และยังไม่สามารถกลับมาฟื้นฟูจนเจอกับพื้นที่อันเป็นเอกลักษณ์ของบางกะเจ้าอย่างร่องสวนผลไม้ได้อย่างแท้จริง

จากหลักการการดำเนินงานของกลุ่มส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมบางกะเจ้า และลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชุมชนบางกะเจ้าที่แสดงถึงวิถีการดำเนินชีวิตแบบสังคมเกษตรดั้งเดิม มีรากเหง้าที่ยังลึกกับคน ชุมชน พื้นที่ ความรักในการประกอบอาชีพของคนกลุ่มหนึ่งที่มีความกระตือรือร้น

รูปที่ 6 สภาพพื้นที่ร่องสวนผลไม้ที่ยังมีการทำเกษตรแบบผสมผสาน

ที่จะพัฒนาศักยภาพของตนและพื้นที่เพื่อให้ยังคงสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรม รักษาพื้นที่ดินทางการเกษตรเอาไว้ให้ได้ โดยกลุ่มส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมบางกะเจ้ามีความพร้อมในด้านกลุ่มคน สมาชิกที่รวมตัวกันสร้างกิจกรรมทางการเกษตร มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพอย่างแท้จริง มีพื้นที่ดินทำกินที่ยังทำการเกษตรสมบูรณ์ ทั้งนี้สมาชิกยังมีความต้องการที่จะเพิ่มพูนรายได้ของตนเองและครอบครัวอยู่ในระดับที่ดีขึ้น

ในพื้นที่บางกะเจ้านั้นได้มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและส่งเสริมการท่องเที่ยวอยู่หลายระดับ เนื่องด้วยความสำคัญของพื้นที่ในระดับเมืองและในระดับท้องถิ่น รวมถึงความต้องการเพิ่มรายได้ให้กับคนในพื้นที่ ยกกระดับเศรษฐกิจของชุมชนให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทำให้มีหลายหน่วยงานที่มีการดำเนินการเพื่อการท่องเที่ยวภายใต้นโยบายที่มุ่งเน้นการดำเนินตามแบบวิถีของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้ความมีเอกลักษณ์

ของพื้นที่เป็นหลักในการจัดการการท่องเที่ยว จุดใจนักท่องเที่ยวที่มีความประสงค์ในการท่องเที่ยวและพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติที่สวยงาม รมรื่น มีพื้นที่เกษตรกรรมที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ โอกาสในการเรียนรู้และสัมผัสถึงวิถีชีวิตแบบชนบทที่แปลกแยกจากชีวิตเมืองเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งที่ทำให้พื้นที่บางกะเจ้าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการอย่างต่อเนื่อง (รูปที่ 7)

การท่องเที่ยวในพื้นที่บางกะเจ้าในปัจจุบัน (พ.ศ. 2549) นั้นมีอยู่ 3 ระดับ คือ

1. ภาครัฐ การจัดตั้งสวนกลางมหานครตามนโยบายการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวมุ่งการรักษาสภาพพื้นที่ให้เป็นพื้นที่สีเขียวที่มีคุณภาพของกรุงเทพมหานครภายใต้การดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติ กลุ่มคนเข้าไปใช้งานน้อย ไม่ก่อเกิดรายได้ต่อคนในพื้นที่มากนัก

2. องค์การบริหารส่วนตำบล การวางแผนการจัดการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ โดยมีการสร้างพื้นที่ตลาดน้ำ

รูปที่ 7 กิจกรรมการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ร่องสวนผลไม้ บางกะเจ้า

เพื่อการท่องเที่ยว การออกบ้านขายของ กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวตามช่วงเทศกาลต่าง ๆ เกิดรายได้หมุนเวียนในพื้นที่หลายระดับ ไม่ว่าจะเป็นรายได้ประจำวันจากนักท่องเที่ยวที่ประชาชนและสมาชิกกลุ่มที่ประกอบอาชีพค้าขายงานบริการ รายได้การเรียกเก็บภาษีบำรุงพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล

3. เอกชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการนำเที่ยวโดยจักรยาน ซึ่งมีการจัดการเป็นระบบเชื่อมต่อกับบริษัทการท่องเที่ยวเอกชนติดต่อผ่านตัวแทน หรือทางอินเทอร์เน็ต การเดินทางเป็นกลุ่มเล็ก ๆ 4-6 คน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ เป็นการท่องเที่ยวแบบวันเดียวเชื่อมต่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ภายในพื้นที่และเยี่ยมชมสวนผลไม้ของชาวบ้านตามความสนใจของนักท่องเที่ยวเอง

สภาวการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พื้นที่บางกะเจ้ามีศักยภาพทางการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่งเสริมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตไทยได้เป็นอย่างดี หากแต่ยังขาดสมดุลอันดีระหว่างการเกื้อกูลและการอนุรักษ์พื้นที่ร่องสวนผลไม้และเกษตรกรที่ยังคงยึดอาชีพชาวสวนไทยอย่างมั่นคง การพัฒนาศักยภาพพื้นที่ร่องสวนผลไม้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีเป้าหมายสำคัญที่มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาพื้นที่ในด้านกายภาพ โครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นในการบริการจัดการเตรียมความพร้อมของชุมชนและกลุ่มคนที่รองรับสภาพการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจทั่วไปในพื้นที่ โดยแยกเป็นประเด็นหลักในการพัฒนา ดังนี้

- **การพัฒนาคุณภาพ** การดำเนินการปรับปรุงพื้นที่สวนผลไม้เดิมที่เสื่อมโทรม รกร้าง ให้กลับคืนสู่สภาพดี โดยส่งเสริมการกลับมาทำอาชีพเกษตรกร สร้างแรงกระตุ้นในการหาตลาดที่รองรับผลผลิต ส่วนลดหย่อนภาษี เร่งปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานที่มีความจำเป็นในการประกอบอาชีพเกษตรกรเดิมและสำหรับรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว การให้ความรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ การทำเกษตรแบบผสมผสาน การพัฒนาสภาพที่พักและที่อยู่อาศัยของสมาชิกกลุ่มให้มีความสะอาด ถูกสุขลักษณะ พร้อมเปิดรับนักท่องเที่ยวให้เข้ามาพักผ่อนตามแบบวิถีชีวิตของชาวสวนผลไม้ไทย

- **การพัฒนาสังคม** การจัดตั้งกลุ่มบริหารจัดการโดยชุมชนคัดเลือกสมาชิกกลุ่มที่มีคุณสมบัติตรงตามที่ได้มีการจัดเตรียมข้อบังคับไว้ การอบรมให้ความรู้ความเข้าใจ การสร้างทัศนคติที่ดีในการประกอบอาชีพเกษตรกร และวิถีชีวิตชาวสวน ความรักในพื้นที่ทำมาหากิน รวมถึงทัศนคติในการให้บริการ การต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างอบอุ่นและเป็น

กันเองเพื่อให้เป็นสังคมที่พร้อมในการให้บริการการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

- **การพัฒนาเศรษฐกิจ** การจัดการโครงการการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ภายใต้กรอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การจัดตลาดรองรับผลผลิตทางการเกษตร การเชื่อมโยงโครงข่ายการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียง และการประชาสัมพันธ์ รวมถึงการจัดเตรียมงานบริการต่าง ๆ ที่ตามมาหลังจากมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น

สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการจัดการการท่องเที่ยวภายในพื้นที่คือ คุณสมบัติของสมาชิกกลุ่มผู้เข้าร่วมโครงการ ซึ่งการให้บริการต่าง ๆ กับนักท่องเที่ยวนั้นได้อาศัยความเข้าใจและความมีอัธยาศัยอันดีต่องานบริการควบคู่ไปพร้อมกับความโอปอ้อมอารีตามแบบอย่างวิถีไทย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การเข้ามาอยู่รวมในบ้านพักอาศัยของนักท่องเที่ยวและสมาชิกผู้ให้บริการนั้นเป็นไปอย่างราบรื่นและประทับใจ โดยควรมีการกำหนดคุณสมบัติของสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นแนวทางการคัดสรร ดังนี้

- มีพื้นที่เกษตรกรรมของตนเองและยังประกอบอาชีพเกษตรกรอยู่อย่างแท้จริง
- พื้นที่สวนผลไม้มีความสมบูรณ์ในเชิงเกษตร และมีศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว
- อยู่ในพื้นที่ที่มีโครงสร้างพื้นฐานและมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตามความเหมาะสม
- บ้านพักอาศัยมีพื้นที่ในการรองรับนักท่องเที่ยวที่พักค้างคืน
- มีความรู้ความเข้าใจในการบริการ การอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และมีความรู้อันดีในการทำการเกษตร
- มีความโอปอ้อมอารี อัธยาศัยดีงาม มีลักษณะโครงสร้างของครอบครัวที่ดี
- เป็นผู้ที่ต้องการมีรายได้เสริมจากการให้บริการการท่องเที่ยว

แนวทางการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ร่องสวนผลไม้บางกะเจ้านั้นควรมีการกำหนดแนวทางและปรับใช้ให้มีความเหมาะสมกับสมาชิกผู้ให้บริการและความต้องการของนักท่องเที่ยวตามสภาวะการที่มีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลาและความเหมาะสมในด้านอื่น ๆ ประกอบ โดยรูปแบบของการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นมีการกำหนดลักษณะการบริการดังนี้

- การท่องเที่ยวแบบวันเดียว เป็นการเยี่ยมชมพื้นที่สวนผลไม้ วิธีการปลูก ดูแล และเก็บเกี่ยวผลผลิต รวมถึงการซื้อผลผลิตจากชาวสวนโดยตรง และเป็นจุดที่สามารถเชื่อมต่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ภายในพื้นที่

- การท่องเที่ยวแบบแพคเกจ 2-7 วัน นักท่องเที่ยวเข้ามาพักแรมที่บ้านของสมาชิกกลุ่มที่ดำเนินงานทางการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสในการเรียนรู้และสัมผัสถึงวิถีชีวิตของชาวสวน การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตามวิถีชีวิตประจำวันของชาวสวน เป็นเกษตรกรชั่วคราวและกิจกรรมอื่น ๆ ที่จัดขึ้นพิเศษตามช่วงเทศกาล

- การท่องเที่ยวแบบพักระยะยาว 1 สัปดาห์ขึ้นไป การเข้าพักร่วมกับสมาชิกกลุ่มมุ่งเน้นความเรียบง่าย การแสดงออกถึงวิถีความเป็นไทย สีสันของเกษตรไทยในแง่มุมที่ลึกซึ้ง การมีส่วนร่วมในการทำเกษตรประจำวัน เรียนรู้ถึงแนวทางวิถีชีวิตของชาวสวน การใช้ชีวิตร่วมกับคนในครอบครัวเกษตรกรและเพื่อนบ้าน กลุ่มคนในพื้นที่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ตามเทศกาล สัมผัสกับขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย และเชื่อมต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง ที่มีคุณลักษณะที่ตอบรับเกี่ยวเนื่องกัน

ถึงแม้ว่าการเข้ามาของการท่องเที่ยวนำมาซึ่งวัฒนธรรมที่ไม่กลมกลืนกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่เคยสงบมีเอกลักษณ์เฉพาะตนไปตามกระแสของ “อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว” ทั้งยังอาจทำให้เกิดผลกระทบทางด้านลบและปัญหาต่าง ๆ ต่อชุมชนเกิดขึ้น แต่ถ้ามองในมุมกลับกัน หากว่าไม่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว ณ พื้นที่นี้แล้วก็อาจทำให้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างงานสร้างอาชีพ การก่อให้เกิดรายได้ของชุมชนคงไม่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ วิถีชีวิตของเกษตรกรชาวไทยที่มีเอกลักษณ์และพื้นที่สีเขียวคุณภาพ “ปอด” ของคน

กรุงเทพมหานคร คงสูญหายไปตามกาลเวลา และการพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชนก็จะเปลี่ยนไปตามกระแสการพัฒนาจากภายนอก ดังที่ได้กล่าวมานั้น พื้นที่ร่องสวนผลไม้บางกะเจ้ามีศักยภาพที่สามารถพัฒนาเป็นตัวอย่างแนวทางอันดีในการนำการท่องเที่ยวเข้ามาปรับใช้ในการฟื้นฟู อนุรักษ์พื้นที่ และพัฒนาเศรษฐกิจและชุมชนโดยนำประเด็นของการท่องเที่ยวมาใช้ได้อย่างดี

การที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวขึ้นที่ตำบลบางกะเจ้าดังกล่าว จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อรักษาพื้นที่สีเขียวที่มีคุณภาพซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรมดั้งเดิมและวิถีชีวิตแบบไทย ลังคมเกษตรกรรม พื้นที่ร่องสวนผลไม้ในเขตตำบลบางกะเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ มีศักยภาพเชิงพื้นที่ และระบบนิเวศวิทยาที่หลากหลายซึ่งเหมาะสมและส่งเสริมให้คุณลักษณะเด่นดังกล่าวเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาเพื่อรักษาพื้นที่ หากแต่การพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์และรักษาไว้ซึ่งสภาวะแวดล้อมเดิมอันดีไว้เป็นอย่างดี ยุทธศาสตร์สำคัญของพื้นที่ ความเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยที่กำลังสูญหาย การกระตุ้นส่งเสริมให้คนในพื้นที่สามารถประกอบกิจกรรมเลี้ยงชีพได้บนพื้นที่ของตนเองโดยการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเดิม และส่งเสริมอาชีพเสริมรายได้จากการใช้ทุนในพื้นที่เดิมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่งเสริมการขายตัวของเศรษฐกิจระดับหมู่บ้านอย่างสร้างสรรค์และคำนึงถึงการอนุรักษ์พื้นที่เป็นสำคัญ ให้เป็นชุมชนเข้มแข็ง สามารถเลี้ยงดูตัวเองได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน

รายการอ้างอิง (References)

- [1] มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2545). แผนแม่บทพื้นที่สีเขียวกรุงเทพมหานคร (รายงานฉบับสมบูรณ์). กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [2] สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2548). พื้นที่บริเวณบางกะเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [3] ปรีดา เศษวิเศษ. (2544). การวางแผนเพื่อการจัดการด้านการขยายตัวของชุมชนเมืองอันเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม บริเวณจังหวัดปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษา จังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [4] สุกัตรา วิชยประเสริฐกุล. (2540). แนวทางการวางแผนการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [5] Ratcliffe, J. (1974). An introduction to town and country planning. London: Hutchinson Education.
- [6] Seneca, J. J., & Taussing, M. K. (1974). Environmental economic. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-hall.
- [7] กนกพร แก้วกังวาน. (2543). แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่บริเวณบางกะเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.